

כל המנויין במשנתנו, באין לעולם הבא. שנאמר: "לי גלעד, ולי מנשה, ואפרים מעוז ראשי, יהודה מחקקי, מואב סיר רחצי, על אדום אשליך נעלי, עלי פלשת התרועעי".

והיינו, שאמר הקדוש ברוך הוא: עלי לסבול את עולם של אלה, כדי שיזכו לחיי עולם הבא.

ועתה מבארת הגמרא מיהם המוזכרים בפסוק:

"לי גלעד" — זה אהאב, שנפל ברמות גלעד.

"מנשה" — כמשמעו.

"אפרים מעוז ראשי" — זה ירבעם⁽⁷¹⁸⁾, דקאתי מאפרים [שבא משבט אפרים].

קה-א "יהודה מחקקי" — זה אחיתופל⁽⁷¹⁹⁾, דקאתי מיהודה [שבא משבט יהודה⁽⁷²⁰⁾].

"מואב (721) סיר רחצי" — זה גחזי, שלקה על עסקי רחיצה⁽⁷²²⁾.

"על אדום אשליך נעלי" — זה דואג

האדומי⁽⁷²³⁾.

"עלי פלשת התרועעי" — אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! אם יבא דוד שהרג את הפלשתי, והוריש את בניך גת, ויטען על כך שאתה מנחיל לדואג ואחיתופל שונאיו חלק לעולם הבא, מה אתה עושה לו לפייסו?

אמר להן: עלי לעשותן ריעים זה לזה, ואז ימחל להם דוד על מה שעשו לו. וזהו שנאמר "התרועעי" — לשון ריעות.

כתוב בספר ירמיה: "מדוע שובבה העם הזה ירושלים משבחה נצחת וגו'".

אמר רב: תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא.

אמר להן נביא לישראל: חזרו בתשובה! שהרי אבותיכם שחטאו — היכן הם?

אמרו להן ישראל: ונביאיכם, שלא חטאו, היכן הם?

שנאמר: "אבותיכם איה הם, והנבאים

722. במעשה נעמן, שהיה מצורע, ובא אל הנביא שיטהרנו מצרעתו. שאמר לו הנביא שילך לרחוץ בידון ויטהר, ואכן כך היה. חזר נעמן אל הנביא, ורצה לתת לו מתנה, ולא רצה הנביא ליקח. לאחר מכן רץ גיחזי אחרי נעמן, ונטל ממנו את מתנתו. ואז אמר לו הנביא: "וצרעת נעמן תדבק בך וגו'".

723. והיינו כפי שהגמרא אומרת להלן, שמלאך חבלה פיזר את אפרו של דואג בבתי כנסיות וכו', ואמר דוד ש"על אדום", על אפרו של דואג האדומי, "אשליך נעלי", אדרוס עליו בנעלי. והיא כפרתו של דואג, להביאו לחיי עולם הבא.

718. ונקרא "מעוז ראשי", כי הוא היה הראשון למלכי ישראל, והומלך על פי הנביא. מהרש"א.

719. ונקרא מחוקקי, כי הוא היה רבו של דוד, שאמר מזמור זה.

720. שהרי קראו דוד "מיודעי", דהיינו קרובי. שהיה משבט יהודה כדוד.

721. פירש רש"י, דהאי "מואב" היינו דוד, שבא מרות המואביה. והמילה "מואב" היא המשך מה שאמר לעיל "יהודה מחקקי". והיינו כפי שכתבנו לעיל, שהוא היה זה שאמר "יהודה מחקקי". מהרש"א.

להן: "אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו, הן בעונותיכם נמכרתם, ובפשעיכם שלחה אמכם".

והיינו דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב "דוד עבדי", "נבוכדנצר עבדי"? היאך השווה ודימה הקדוש ברוך הוא את נבוכדנצר הרשע לדוד עבדו?!

אלא, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתידין ישראל לומר כך, שעתה עבדיו של נבוכדנצר הם, ואין לקדוש ברוך הוא עליהם דבר. לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא וקראו לנבוכדנצר עבדו.

ומעתה, אף אם אכן קנאם נבוכדנצר, הרי הוא עצמו עבדו של הקדוש ברוך הוא. ועבד שקנה נכסים, עבד למי, נכסים למי? הרי כל הנכסים שייכים לאדון!

"והעלה על רוחכם היו לא תהיה [מה שאתם סבורים — לא יהיה]⁽⁷²⁶⁾, אשר אתם אמרים: נהיה כגוים, כמשפחות הארצות, לשרת עץ ואבן. חי אני נאם ה' אלהים, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה

הלעולם יחיו". והיינו טענת הנביא, ותשובת ישראל.

אמר להן הנביא: אבותיכם חזרו והודו. שנאמר: "אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים וגו'" [וסוף הפסוק: "הלוא השיגו אבתיכם וישבו ויאמרו, כאשר זמם ה' צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו, כן עשה אתנו"]⁽⁷²⁴⁾.

שמואל אמר: באופן כזה השיבו לו תשובה ניצחת:

באו עשרה בני אדם⁽⁷²⁵⁾ וישבו לפניו [לפני הנביא].

אמר להן: חזרו בתשובה!

אמרו לו: עבד שמכרו רבו, ואשה שגרשה בעלה, כלום יש לזה על זה כלום?

כמו כן אנו, מאחר שמכרנו הקדוש ברוך הוא לנבוכדנצר, וגרשנו מעליו, שוב אין לו עלינו דבר!

אמר לו הקדוש ברוך הוא לנביא: לך אמור

מהרש"א.

"וישבו ויאמרו כאשר זמם ה' וכו' כן עשה אתנו", שהודו לנביא שאכן כך הוא. ואף שהודו לו לבסוף, מקרי "תשובה נצחת" לפי דעתם בתחילה.

725. לפרסומי מלתא. עיון יעקב.

726. מה שאתם סוברים, שדינכם כעבד כנעני, שאם מכרו רבו לנכרי, יצא לחרות. וזהו שאתם אומרים "נהיה כגוים". לא כן הוא. אלא דינכם דין עבד ישראל, שנמכרנו לקדוש ברוך הוא

724. ביאר המהרש"א, שכאשר טענו לו ישראל "והנביאים שלא חטאו — היכן הם", ענה להם הנביא שאין הדבר דומה. כי אמנם הנביאים מתו כשם שאבותיכם מתו, אבל הנביאים מתו על מיטתן כדרך כל הארץ, וניתנו לקבורה. ואבותיכם שחטאו מתו במיתות משונות, ולא ניתנו לקבורה. וזהו שאמר "אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלא השיגו אבותיכם", דהיינו, כל אותה פורענות באה עליהם. ולכן

אמלוך עליכם".

אמר רב נחמן: כל כי האי ריתהא לירתה רחמנא עלן ולפרוקינן [מי יתן, שיבוא עלינו הכעס הזה, המוזכר בפסוק דלעיל: "בחימה שפוכה אמלוך עליכם", שיגאלנו הקדוש ברוך הוא בעל כרחנו, וימלוך עלינו].

"ויסרו למשפט אלהיו יורנו". אמר רבה בר בר חנה, זוהי התשובה הנצחת שהשיבו ישראל לנביא:

אמר לחן נביא לישראל: חזרו בתשובה!

אמרו לו: אין אנו יכולין, כי יצר הרע שולט בנו.

אמר להם: יסרו את יצריכם [זהו מה שנאמר "ויסרו למשפט"].

אמרו לו: "אלהיו יורנו". שאלוקיו של היצר יורנו היאך ליסרו ולנצחו (727).

שנינו במשנתנו: ארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי.

"בלעם" — משמעו: בלא עם (728). והיינו, שאין לו חלק עם עם ישראל בעולם הבא.

דבר אחר: "בלעם" — שבלח עם. שבלבל את ישראל על ידי העצה שהשיא לבלק, ונהרגו על ידו עשרים וארבעה אלף מישראל.

"בן בעור" — בן שבא על בעיר [בהמה (729)]. שבא בלעם על אתונו.

תנא: הוא, אותו אדם, אביו של בלעם (730), נקרא בעור, וכן אותו אדם הוא כושן רשעתים, והוא זה שנקרא לבן הארמי.

ועתה מבאר הגמרא, למה נקרא בשמות אלו:

נקרא אותו אדם בעור — משום שבא על בעיר [בהמה] (731).

ונקרא אף כושן רשעתים — משום דעבד שתי רשעיות בישראל:

אחת בימי יעקב, שהרי הוא לבן הארמי,

לעבד עולם, ואין כאן חירות כלל. עיון יעקב.

727. כך משמע מרש"י. וביד רמה כתב שטענו לו לנביא, אם הקדוש ברוך הוא חפץ שניסר את היצר, שיורנו בדרך ישרה. ואם אינו חפץ בכך, מה לנו לייסרו.

ולא שמדת הדין נוהגת כך, אלא להודיעך רוע מחשבות רשעי ישראל. אבל באמת מדותיו של הקב"ה טובים ונכוחים למבין, וישרים למוצאי דעת. שאין הקב"ה כופה על האדם להרע או להיטיב, אלא בדרך שאדם רוצה לילך — מוליכין אותו. ומסור הדבר בידו ליטמא או ליטהר. אלא שמדת טובה מרובה ממידת פורענות, שהבא ליטהר מסייעין לו.

728. בערוך גרס "בלעם — בלע עם". והיינו שיעץ עצות לבלע את עם ישראל. דבר אחר: "בלעם — בלא עם". והיינו, שאין לו חלק עם ישראל. פירוש אחר: בלא עם — שיצא ממקומו ומעמו, והלך לעם אחר, אל בלעם.

729. כדכתיב: "טענו את בעירכם".

730. כך פירש רש"י. אבל בעץ יוסף כתב שמדובר על בלעם, שנקרא בן בעור, והוא כושן רשעתים וכו'. והכי איתא במדרש תנחומא: בלעם זה לבן. והביא, שבעל זקוקין דנורא כתב, שבלעם היה גלגול של לבן.

731. הריא"ף תמה, היכן מצינו שבא אביו של

שביקש לעקור את הכל,

ישראל.

ואחת בימי שפוט השופטים, לאחר מות יהושע, שנאמר: "ויחר אף ה' בישראל, ויתנם ביד כושן רשעתים".

"כל גוים שכחי אלהים" — אלו פושעי (732) גוים. דברי רבי אליעזר.

ומה שמו האמיתי — לבן הארמי שמו.

אמר לו רבי יהושע: וכי נאמר "ישוּבו רשעים לשאולה בכל גוים"⁽⁷³³⁾, שאז באמת היה משמע כדברך, שפושעי ישראל יהיו ככל הגוים, שאין להם חלק לעולם הבא?

כתיב "בלעם בן בעור", ומצד שני כתיב "בנו בער", משמע שבנו של בלעם הוא בעור!

והלא לא כך נאמר, אלא "כל גוים שכחי אלהים"!

אמר רבי יוחנן: באמת בעור היה אביו של בלעם. ומכל מקום כינהו הכתוב "בנו בעור", משמע שהוא בנו של בלעם, משום שאביו של בלעם — בנו הוא לו בנביאות. שבלעם היה גדול יותר בנביאות.

אלא, כך הוא פירוש הפסוק: "ישוּבו רשעים לשאולה", ומאן נינהו [ומיהם] אותם רשעים — "כל גוים שכחי אלהים", כגון בלעם ושאר רשעי אומות העולם. אבל שאר הגוים, יש להם חלק לעולם הבא.

ומזה שמנתה המשנה את בלעם עם אלו שאין להם חלק לעולם הבא, משמע שדווקא בלעם — הוא דלא אתי לעלמא דאתי. הא נכרים אחריני — אתו [באים לחיי עולם הבא]!

ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו, אם יהיה לו חלק לעולם הבא. שכך אמר: "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו".

מתניתין מני — רבי יהושע היא.

אם תמות נפשי מות ישרים, שאמות מיתת עצמי, על מיטתי — תהא אחריתי כמוהו, כמו עם ישראל, שיהיה לי חלק לעולם הבא.

דתניא, רבי אליעזר אומר: כתוב: "ישוּבו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים".

ואם לאו, אם לא אמות מיתה טבעית — הנני הולך לעמי, לגיהנם⁽⁷³⁴⁾.

וכך נדרש המקרא:

כתוב בפרשת בלק: "וילכו זקני מואב וזקני מדין".

"ישוּבו רשעים לשאולה" — אלו פושעי

בלעם על בהמה? ועיי' ביד רמה.

733. כך היא הגירסא לפנינו. ובעין יעקב איתא "ככל גוים". וביד רמה כתב "וכל גוים", שאז היה משמע שכל גוים לאו היינו רשעים דרישא.

732. ביד רמה לא גרס "פושעי". ופירש ש"כל גוים שכחי אלקים" היינו כל הגוים. שאם מדובר ברשעים, הרי כבר נאמר לעיל "ישוּבו רשעים לשאולה". ונראה שהמילה "פושעי" היא הוספה של הצנזור.

734. עוד מפרש ביד רמה, שכך אמר: אם אפטר מן העולם בלא חטא — תהא אחריתי כמוהו.

תנא: מדין ומואב, לא היה להם שלום מעולם.

משל לשני בלבים שהיו בעדר, והיו צהובין [כעוסים⁽⁷³⁵⁾] זה לזה.

בא זאב על האחד.

אמר האחד [הכלב השני]: אמנם אנו כועסים זה על זה. אבל אם איני עוזרו — היום הזאב הורג אותי, ולמחר בא עלי והורגני, כי לא יהיה מי שיעזרני.

לכן, למרות שלא היה שלום ביניהם, הלכו שניהם — והרגו את הזאב.

כך גם כאן. למרות שמעולם לא היה שלום בין מואב למדין, מכל מקום, מחמת פחדם מישראל, עשו שלום ביניהם.

אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי: כרכושתא ושונרא [תולדה וחתול], שאין ביניהם שלום לעולם, עבדו הלולא מתרבא דביש גדא [עשו מסיבה מחלבו של ביש מזל].

כתוב בתחילת הענין: "וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק". ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשיבתי אתכם דבר וגו'". ולבסוף כתוב: "וישבו שרי מואב עם בלעם".

ישרי מדין, שבאו בתחילה עם שרי מואב אל בלעם, ואינם מוזכרים לבסוף — להיכן אזול [להיכן הלכו]?

כיון דאמר להו בלעם: "לינו פה הלילה והשיבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי", אמרו בליבם: אם כך, אם סובר בלעם לעשות רק מה שידבר ה' אליו, לא יועיל לנו כלום, כי ודאי לא ידבר ה' רע על ישראל. שהרי הקדוש ברוך הוא — אביהם של ישראל הוא! כלום [וכי] יש אב ששונא את בנו?!

אמר רב נחמן: הוצפא, אפילו כלפי שמיא מהני.

שהרי מעיקרא כתיב, שאמר הקדוש ברוך הוא לבלעם: "לא תלך עמהם". ולבסוף, לאחר שאמר בלעם: "לינו פה הלילה וגו'", שיש בכך חציפותא כלפי שמיא, שאמר בליבו: שמא אפתה את הקדוש ברוך הוא — ויתרצה, כתיב שאמר לו הקדוש ברוך הוא: "קום לך אתם".

אמר רב ששת: הוצפא — מלכותא בלא תאנא היא [כלומר, שררה גדולה היא, שאינה חסרה אלא כתר מלכות]. דכתיב שאמר דוד: "ואנכי היום רך ומשוח מלך, והאנשים האלה, בני צרויה, קשים ממני וגו'". כלומר, איני גדול מהם — אלא בכך שאני משוח כמלך.

אמר רבי יוחנן: בלעם — חיגר [צולע]

ואם לאו, הנני הולך לעמי, שיהא חלקי כמותם. והיינו שאמר לבלק: הנני הולך לעמי. שעתה, שאני עומד להשיאך עצה להכשיל את ישראל, יודע אני שסופי לילך לעמי. 735. תרגום של "וכעסטה צרתה" — ומצהבא לה.

זאת אחשורוש אמר: "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית", והיינו ענין בעילה. משמע שגם בלעם עשה את קסמיו באמתו.

איתמר, מר זוטרא אמר: בלעם קוסם באמתו היה⁽⁷³⁸⁾.

מר בריה דרבנא אמר: שבא בלעם על אתונו.

מאן דאמר קוסם באמתו היה — כדאמרן, שלמדים דבר זה מדכתיב הכא: "נפל וגלוי עינים", וגבי המן כתוב: "והמן נפל על המיטה".

ומאן דאמר בא על אתונו היה, למדים זאת מדכתיב הכא שאמר בלעם: "כרע שכב"⁽⁷³⁹⁾, וכתוב התם, גבי יעל אשת חבר הקיני, שהרגה את סיסרא: "בין רגליה כרע נפל שכב וגו'". והיינו, שבא סיסרא על יעל קודם שהרגה אותו⁽⁷⁴⁰⁾.

ברגלו אחת היה⁽⁷³⁶⁾. שנאמר: "וילך שפי" [שפי" לשון הזזה הוא, כמו: "בוקא דאטמא דשף מדוכתיה" [חולין נד ב]. דהיינו — שיצא ממקומו. וכמו כן כאן, היינו שנקעה רגלו, ונעשה צולע].

שמשון — חיגר בשתי רגליו היה. שנאמר בברכת יעקב לדן: "שפיפן עלי ארץ הנושך עקבי סוס" [שפיפן — משמעו פעמיים שפי], ושמשון משבט דן היה.

בלעם — סומא באחת מעיניו היה. שנאמר: "שתם העין" [שתם" משמעו פתוח⁽⁷³⁷⁾]. כפי שתרגם אונקלוס: "דשפיר חזי". כלומר, עינו אחת פתוחה. משמע שהעין האחרת סתומה].

בלעם — קוסם באמתו [כמו המעלה באוב בזכרון] היה. שהרי כתיב הכא, גבי בלעם: "נפל וגלוי עינים", וכתוב התם, במגילת אסתר: "והמן נפל על המיטה וגו'", וכשראה

אומר שכך היה הנוסחא בגמרא: כתיב הכא נופל וגלוי עינים וגו'. וכך צריך לומר ברש"י: מה נפילה דהתם דאית ביה כריעה — בעילה היא, אף נופל דהכא — בעילה היא, שבא על בהמתו.

740. כדאיתא במסכת יבמות [קג א] ובעוד מקומות: "שבע בעילות בעל אותו רשע באותו היום".

אמנם בויקרא רבה [פרשה כ"ג] איתא: ותכסהו בשמיכה. מהו שמיכה? שמי כה. שמי מעיד בה שלא נגע בה אותו רשע. וכן הוא בילקוט שופטים. אבל יש שכתבו [באר שבע ובעל מסורת ברית הגדול], דהאי דאמרין התם שלא נגע בה, היינו שלא היה הדבר להנאתה. שהיא לא נתכוונה אלא לשם שמים. עיי' בעץ יוסף ובמהרש"א.

736. ואשמועינן, שאף על פי שהיה חיגר, והיה קשה לו ללכת, בכל זאת, מחמת שנאתו הגדולה לישראל, הלך לקללם. וכן לגבי שמשון המובא להלן, אף שהיה חיגר בשתי רגליו, בכל זאת עשה את כל גבורותיו. מהרש"א.

737. כדאיתא במסכת עבודה זרה [סט ב]: "שתומו ניכר". רש"י. עיי"ש.

738. על ידי הוצאת זרע לבטלה. ענף יוסף.

739. הגר"א מחק את המילים "כרע שכב", שהרי לא נמצא כן במקרא גבי בלעם [אלא בברכות שברך את ישראל נאמר "כרע שכב כארי וגו'"]. וגרס במקום זה "נופל".

וכן הקשה בענף יוסף, הרי מקרא זה מדבר בשבח ישראל! וכתב: ולולי דמסתפינא הייתי